

Sissejuhatus:

ECPMFi kokkuvõte

ECPMF uurimiskomisjon saadetakse probleemsetesse piirkondadesse ja uurima keerulisi juhtumeid. Nende ülesandeks on tuvastada fakte erapooletult ja ulatuslikult. Uurimiskomisjonid on olulised, kogumaks teemakohast teavet ja toomaks seda avalikkuse tähelepanu keskmesse. Seda võimalust kasutatakse pragmaatilisel ning otsuseid tehakse juhtumipõhiselt. Eelmised tegevust ja uuringut ühitavad komisjoni väljasõidud toimusid Ungarisse, Horvaatiasse, Poola, Saksamaale, Prantsusmaale ja Makedooniasse. Käesolev uurimiskomisjoni väljasõit korraldati Euroopa Ajakirjanike Föderatsiooni (EFJ) ning Euroopa Pressi- ja Meediavabaduse Keskuse (ECPMF) koostöös.

Balti riigid valiti sihtpunktiks seoses desinformatsioonilainega, mille Venemaa spetsialistid vallandasid USA valimiskampaania ajal. Keskseks tõsteti küsimus, kas niinimetatud libauidised lõhestavad ja destabiliseerivad Eesti, Läti ja Leedu suhteliselt väikesi ühiskondi. Seda peeti eriti tõenäoliseks, kuna kõigis kolmes riigis on venekeelne vähemus. Eestis ulatub see ligi 30%ni elanikkonnast. Kas see vähemus õõnestab demokraatlikku diskursust Euroopa piirialal? Kuidas reageerib sellele ohule meediasüsteem, mis on tugevasti kontsentreerunud ja tegutseb väga liberaalses raamistikus?

Piirideta Reporterite (Reporters sans frontieres, RsF), Meedia Pluralismi ja Vabaduse Keskuse (The Centre for Media Pluralism and Media Freedom, CMPF) ja Freedom House'i hinnangute järgi on Balti riikides olukord üpris hea – Eesti on kolmest parim. Ülevaatliskuma pildi saamiseks otsustati väljasõidul võrrelda kaht Balti riiki: Eestit ja Leedut.

Uurimiskomisjon koosnes EFJ direktorist Renate Schröderist, EFJ asepresidendist Nadežda Ažgihinast ja ECPMFi tegevdirektorist Lutz Kinkelist. EFJ liikmesorganisatsioonide juhid, Eesti Ajakirjanike Liidu esimees Helle Tiikmaa ja Leedu Ajakirjanike Liidu esimees Dainius Radzevičius organiseerisid komisjoni tööd kohapeal ja osalesid kohtumistes.

Eesti

Taustaks

Meedia reguleerimine

Põhiseadus sätestab meediavabaduse ja sõnavabaduse ning annab hea õigusliku raami teabe ligipääsetavusele. Väljendusvabadus ja kiire internet tagavad elanikkonnale valikute mitmekülgsuse. Laim ei ole kriminaalkorras karistatav kuritegu, kuid ajakirjanikke saab tsiviilkorras kohtusse kaevata. Riigis on kaks ajakirjanduse eneseregulatsiooni organisatsiooni: algne, Avaliku Sõna Nõukogu (ASN) ja Pressinõukogu. Neist viimasel on ajakirjanike seas hea maine. Eesti Rahvusringhäälingu (ERR) kõrgeim juhtimisorgan on Rahvusringhäälingu Nõukogu (RHN), mille liikmed – seadusega määratud 4 eksperti ja ühe esindaja igast parlamendifraktsioonist – valib parlament. Pärast 2007. aastal toimunud Pronksõduri rahutusi ja Venemaa sissetungi Krimmi 2014. aastal peeti Eestis laia arutelu Venemaa valitsusmeelsete ajakirjandusväljaannete poliitiliselt suunatud mõjust. Eesti avalik-õiguslik ringhääling pakub ligi 30%le venekeelsele vähemusele nüüd venekeelset meediat, kuid see tegutseb suhteliselt väikese eelarve, investeeringute ja mainega.

„Ajakirjandus on ajakirjandus ja meedia on meedia“

Postimehe juhatuse esimees Sven Nuutmann

„Seadusandlikuks põhimõtteks on vähereguleeritud turumajandus“

Kultuuriministeeriumi Audiovisuaalnõunik Mati Kaapel

Need kaks tsitaati annavad selge ülevaate ajakirjanduse ja meedia olukorrast Eestis: see on kõrvalmõjudega liberaalsus. Samal ajal kui osa ajakirjanikke järgib eetikakoodeksit ja professionaalsusnõuded – näiteks ERRi ja ajalehe „Postimees“ töötajad –, on palju sisu loonud meediatöötajad teistes väljaannetes, kus järgitakse turustrateegiaid, segades kokku reklaami ja ajakirjandust.

Esimesel kohtumisel, mis komisjonil oli Kultuuriministeeriumis audiovisuaalnõuniku Mati Kaalepi ja valitsuse strateegilise kommunikatsiooni nõuniku Martin Jaškoga, ütlesid ametnikud, et meedia kontsentratsiooni teema ei kuulu kultuuri valdkonda, vaid on reguleeritav konkurentsiseadusega.

„Ma ei arva, et meedia või ajakirjandus väärib lisakaitset,“ ütles Mati Kaapel. Vastates küsimusele, miks ajakirjanikke ei peeta loovtöötajaks, tunnistas ta, et kuigi Euroopa Liidu Audiovisuaalse Meedia Teenuste Direktiiv (AVMSD) nimetab ajakirjandust tõesti kultuuritooteks, suhtub Eesti riik oma seadustes teisiti ja näeb ajakirjandust äritegevusena.

Eesti Kultuurkapital, mis asutati 1925 ja taastati 1994, avalik-õiguslik asutus, mille ülesanne on toetada kunsti, rahvakultuuri ja sporti, kultuuriasutuste ehitamist ja taastamist, korraldas ekspertide vestluse ajakirjanduse toetamise vajadusest ja ajakirjanduse sihtkapitalist. See ei ole uudne mõte, sest enne II Maailmasõda ajakirjanduse sihtkapital Kultuurkapitalis eksisteeris. Struktuuri taastamise ajal pärast Nõukogude Liidu kokkuvarisemist valitses riigikogus üsna ühtne arusaam, et ajakirjandus kui kasumit teeniv äri ei kvalifitseeru toetustele samal moel kui kirjandus, muusika, audiovisuaalkunst, rahvakultuur, arhitektuur või isegi sport. Lisaks peeti riiklikku rahastust ohuks meediavabadusele. Et ajakirjandus ei vaja toetust, see kajastus ka delegatsiooni intervjuueeritud huvirühmade esindajate vaadetes. Seega ettepanekust loobuti.

EFJ-ECPMF komisjon märkas, et Eestis puudub ametkond, mis tegeleks ajakirjanduse ja meediaga. Seadusandlikult on reguleeritud audiovisuaalvaldkond: alates 2010. aastast eksisteeriv Meediateenuste seadus ja Rahvusringhäälingu seadus. Erandina rahastab riik mõnd kultuuriväljaannet (nädalalehte, mõnd ajakirja) kaudselt läbi sihtasutuse Kultuurileht. Kuid see tunnustab ajakirjandust kui kultuuri tutvustamise ja populariseerimise vahendit, mitte kui kultuurinähtust.

Eesti Meedia juhatuse esimees Sven Nuutmann ja Postimehe peatoimetaja Lauri Hussar ütlesid, et on meedia riikliku toetamise vastu. Nad tõid siiski välja rea soovitusi ajakirjanduse (finantsilise) olukorra parandamiseks, märkides samas et nende oma meediaäri on üllatavalt heas olukorras:

- Käibemaksu vähendamine digitaalväljaannetele (praegu 20%, kuid trükiväljaandeil 9%)
- Regulatsioonide kehtestamine omavalitsuste meediaväljaannetele, mis valitsevad kohalikku reklaamiturgu
- Ajalehtede ja ajakirjade postikande parandamine
- Internetihiglaste, nagu Google, Facebook jt tegevuse läbipaistvuse ja maksupanuse tõstmine
- Avalik-õigusliku meedia netilehtede reklaami ja TV sponsorreklaami vähendamine

Era- ja avalik-õiguslik meedia garanteerivad mitmekülguse?

Meediaturgu valitsevad kaks meediakorporatsiooni: „Ekspress Grupp“¹ ja „Eesti Meedia“². Ajakirjanduse ja Meedia Vabaduse keskuse (CMPF) „Meedia Pluralismi Monitor (MPM) 2016“ hindab meediaomanduse kontsentratsiooniriski (ristomandus, oligopol) kõrgeks.

Tallinna Ülikooli meediauurija Andres Jõesaar: „On keeruline rääkida meediakontsentratsioonist nii väikese turu puhul. Majanduslikult pole siin mõtet meediasse investeerida.“

ERRi uudiste- ja sporditoimetuse juht Anvar Samost ütleb küsimustiku vastuses, et „meediakontsentratsioon on üks suurimaid probleeme. Kaks meediamaja tavatsevad teineteise arenguid kopeerida. Riskiks on, et mõni suurem majanduskriis hävitab need mõlemad ja seega nõrgeneb konkurents ning mitmekülgus.“

„Ma ei näe probleemi suures ristomanduses. Ainult sel moel on meil võimalik finantseerida uurivat ajakirjandust meie lipulaevas Postimehes,“ ütleb Eesti Meedia juhatuse esimees Sven Nuutmann. „Jah, meile tuleb kasuks, et kohalikud lehed on ühinenud ühte ettevõttesse ning teenivad kasumit. Tellimuste arv kasvab ja see on hämmastav. Tõsi, osa allesjäänud kohalikke lehti on väljasuremise äärel meie sissetungi järel,“ tunnistab ta.

Tartu Ülikooli meediauurija ja praegune MPM (2017) raportöör usub, et Eesti Meedia on teinud palju, vähendamaks tasakaalutust linnade ja maapiirkondade vahel.

Samas, arvestades turu väiksust ja keelte alusel lõhenemist, leidub veel vähe kogemusi uute ärimudelitega, ühisrahastuse või teiste iseseisva ajakirjanduse digitaalsete rahastusmudelitega, tunnistab ta.

Kolmas tegija sel kontsentreeritud turul on Eesti Rahvusringhääling (ERR) – teoreetiliselt iseseisva ajakirjanduse võtmetegija. ERRil on 3 telekanalit (üks neist venekeelne) ja 5 raadiokanalit (millest üks samuti venekeelne). ERRi rahastatakse riigieelarvest ja seal ei edastata reklaami alates 2002. aasta 1. juulist. 2007. aastal liitus ETV Eesti Raadioga ja moodustas Eesti Rahvusringhäälingu, ERRi.

„Meie kui avalik-õiguslik meedia oleme Eesti kontsentreeritud turul number kolm. Me tegutseme umbes 10 aastat tagasi vastu võetud seaduse alusel, aga suure kitsendusega, sest seadus ei reguleeri netiportaale ja seega ei ole selle jaoks eraldi eelarveosa,“ ütles ERR juhatuse esimees Erik Roose. „Järelevalveorgani moodustavad poliitiliste parteide esindajad, mis – kuigi sel pole otsest mõju sisule – mõjutab eelarvet ja valib juhatuse. Kuid meie igapäevases tegevuses on poliitilist mõjutamist vähe,“ ütles ta. Tema sõnul peaks ERRil olema võimalus oma veebilehtedel reklaami edastada, et tekitada mõnevõrra sissetulekuid sellele aina olulisemaks muutuvale platvormile.

„Me teeme ehtsat ajakirjandust ja pakume ajakirjanikele sellist professionaalset nišši, kuid ellujäämiseks on peamine väljakutse digiauditooriumini jõudmine,“ ütles Erik Roose. Sama kinnitasid ka ERRi ajakirjanikud. Nad tunnevad end privileerituna.

¹ Ekspress Grupile kuulub Baltimaade juhtiv netiportal, Delfi, ning see trükkib Eesti enim loetud ajalehte ja nädalalehte, lisaks 10 olulisemat ajakirja. Grupp on vertikaalselt ühendamas kõike, alates sisutootmisest kuni trükkimise ja kojukandeni.

² Eesti Meedia katab kõiki meediaalasid – seal on trüki-, neti-, raadio- ja telekanalid, sealhulgas sisutootmise kõigil aladel.

Ajakirjanike staatus

Enamik Eesti ajakirjanike töökohti on kolmes ettevõttes: Eesti Meedias, Ekspress Grupis ja Eesti Rahvusringhäälingus. Kollektiivleping on vaid ERRis.

CMPF 2016 Meedia Pluralismi Monitori andmetel on kahe meediagrupi mõju Eesti tööturul märkimisväärne. Mõlemad kompaniid domineerivad ajakirjandustöö väljal ning mõjutavad töötajaskonna ja sisu osas tehtavaid otsuseid.

„Jumal tänatud, et meil ei ole mingit kollektiivlepingut. Meil on vaja vabadust, et teha kiireid muutusi. Me ei usu fikseeritud töötingimustesse. Paindlikus ennekõike,“ ütles Eesti Meedia juhatuse esimees Sven Nuutmann. Eesti Meedias töötab Eestis 250 ajakirjanikku, sealhulgas 100 Postimees töötajat.

Hiljem, eraldi kohtumisel Postimehe osakonnajuhtidega, ajakirjanikud vaikisid mõnda aega, kui neilt küsiti töötingimuste ja kollektiivlepingu kohta. Ilmselt oli intervjueeritavatel raskusi enda väljendamisega sel teemal. Arvamustoimetuse ajakirjanik Oliver Kund ütles: „See on hea küsimus, kuid ma pole tegelikult selle üle mõelnudki. Kollektiivlepingud võivad olla kasulikud või mitte, noortele ajakirjanikele ilmselt siiski kasuks.“

Uurimiskomisjoni teavitati ajakirjanike poolt Postimehe juhtkonnale saadetud kirjust (2017. aasta märtsis), milles kritiseeriti toimetajavabaduse piiramist ja eriti survet kiita oma-maja teleprogramme. Intervjueeritud ajakirjanikud olid sellel teemal kidakeelsed. Ent nad kritiseerisid ajapuudust ja netiportaali ajakirjanike survestamist tagada klikke. Konkreetselt ütlesid kaks portaalis töötavat naistoimetajat lõpuks: „Meil pole mingit vabadust: liiga palju tööd ja täielik tähelepanu vaid klikkidel.“

„Meediaorganisatsioonid eelistavad mõnikord tööle võtta tudengeid, kes ei ole ülikooli veel lõpetanud. Me kutsume neid „lapsajakirjanikeks“, kuna nad tavatsevad küsida vähem küsimusi,“ ütles Urmas Loit.

Euroopa Ajakirjanike Föderatsiooni liige Eesti Ajakirjanike Liit on üsna nõrk umbes 300 liikmega, kelle seas on ka vabakutselisi, ning liidul on raskusi noorte ajakirjanike ligimeelitamisega. EALI esimees Helle Tiikmaa ütles, et ajakirjanike seas leidub vähe solidaarsust, sest nad on lahutatud individuaalpepingutega erinevate omanike juurde ja kalduvad järgima oma isiklikku ellujäämisinstinkti. Paljud ajakirjanikud, kes kaotavad tööd, lähevad avalike suhete alale. Eestis puudub tugev vabakutselise ajakirjaniku traditsioon.

Noorte Ajakirjanike Seltsi juhatuse liige, Postimehe noor ajakirjanik Anna Põld väljendas oma tuskat, kirjeldades oma tööd veebiajakirjanikuna kui liinitöölise mehhaanilist tööd (lõika ja kleebi). Ajakirjanike seas on levinud läbipõlemine ja Noorte Ajakirjanike Selts pakkus teadmisi sel teemal. Selts aitab noortel ajakirjanikel ka paremaid lepingutingimusi kokku leppida. Nuutmanni põhimõtte kohaselt on need noored ajakirjanikud vaid meediatöötajad, kuigi töötavad „ajakirjanikena“ lipulaevas Postimehes.

Venekeelsed ajakirjanikud teenivad vähem ja on eriti ületöötanud. Majanduslikel põhjustel vaid veebikeskkonnas ilmuva venekeelse Postimehe osakonnajuht Olesja Lagasina ütleb, et on raske tööle võtta häid venekeelseid ajakirjanikke. „Meie vene osakonnas teenime vähem, sest me toome omanikele vähem sisse.“

Kõik Rahvusringhäälingus töötavad ajakirjanikud (vt nimekirja lisas) nõustusid, et töötamine ERRis on privileeg, kuid hirm ja ületöötamine, eriti venekeelses osakonnas, on samuti olemas, eriti peale uue juhatuse esimehe (kes tuli erasektorist) ametisse asumist. Pensioniregulatsiooni puudumine tõusis

samuti esile. „Mõned ajakirjanikud töötavad kuni vanaduseni ja seega ei teki töökohti nooremale põlvkonnale,“ ütles üks neist.

„Ajakirjandus segatud meelelahutuse ja tugeva majandusmõjuga

on tõeline oht. See viib enesetsensuurini.“

Andres Jõesaar

Eetika ja eneseregulatsioon

„Eneseregulatsioon toimib hästi. See hoiab mind ajakirjanduses.“

Postimehe arvamustoimetuse juht ja Pressinõukogu liige Neeme Korv

MPM raportöör Andres Kõnno usub, et Pressinõukogu on väga efektiivne. See avaldab läbipaistvaid andmeid kõigist esitatud kaebustest oma veebilehel, samas meedia avaldab nende otsused silmapaistval kohal. Ta pakub välja, et kommertsteated, meelelahutus ja reklaam peaksid olema vastavalt pealkirjastatud ja ajakirjanduslikust tööst eraldatud. Ajakirjanikke, märgib ta, nimetatakse tihti „meediatöötajateks“, kelle ülesandeks on klikke taga ajada.

Eestis on kaks eneseregulatsiooni organit alates 2001. aastast. Esimene, Avaliku Sõna Nõukogu (ASN) loodi 1991. aastal, see kaasas väljaandjaid, ringhäälingut, tarbijaorganisatsioone, ajakirjanikke. Teine, Pressinõukogu (PN) loodi 2001. aastal Eesti Ajalehtede Liidu poolt, mis seda ka finantseerib. Lõhenemise põhjuseks olid vastuolud ASNis. Pressinõukogu on kahest mõjukam ja sellesse kuuluvad ERR, kohalikud lehed, aga ka mõned ajakirjandusvälised organisatsioonid, nagu juristid ja riigiasutused. „Need kaks pressinõukogu on täiendanud rahvuslikku eetikakoodeksit võistlevate vaatenurkadega,“ ütles Tartu Ülikooli lektor ja ASNi tegevdirektor Urmas Loit. Komisjonile tundus kahe pressinõukogu olemasolu vähem tõhus, eriti tunnistades ASNi vähemat tähtsust.

„Meil ei ole eetikaga probleeme. Meid kõiki seob pressinõukogu eetikakoodeks,“ nõustusid kõik Postimehes osakonnajuhtidena töötavad ajakirjanikud, keda intervjueriti.

„Vaenu õhutamine on hea eneseregulatsiooni organi kaudu kontrolli all.“ Probleemiks on taas kliki-põhimõte. „Klikke vajavad kõik teemad, on need siis põgenikud, immigrandid või vähemused,“ ütles Postimehe ajakirjanik.

„Rahvusringhäälingus on kehtestatud sisemine hea tava, mis põhineb ajakirjanike eetikakoodeksil ja see kaitseb meid,“ ütles ERRi ajakirjanik.

Libaudised ja Venemaa meedia

Küsimusele, kas libaudised ja Venemaa meedia mõju on Eesti valitsusele murekohaks, ütles Eesti valitsuse strateegilise kommunikatsiooni nõunik Martin Jaško, et see pole tema riigi ega selle piirkonna eriprobleem. „Võtmeks on meediakirjaoskus, valitsuse läbipaistvus. See võtab palju aega: müütide ümberlükkamine on meie demokraatia kaitseks vältimatu.“

„Meie suurima lehed teevad head tööd selliste lugude paljastamisel. Samal ajal otsustas valitsus suurendada strateegilise kommunikatsiooni ja koolituste eelarvet. Siin on meil meie Soome kolleegidelt häid näited ja suurepärase koostöö Soome ajakirjanikega.“

„Vene vähemuse jaoks otsustasime avada kolmanda, venekeelse telekanali (ETV+) 2014. aastal. Me ei toeta Venemaa televisiooni keelustamist siin riigis. See probleem on olemas olnud meie taasiseseisvumisest peale 1991. aastal ja me ei pea venekeelset vähemust üheks rühmaks. Neid on mitmeid rühmitusi, üldse kokku umbes 300 000 venekeelset elanikku.“

Ta tunnistas, et venekeelne trükimeedia on aeglaselt hääbumas.

Noorem, internetikeskkonda eelistav põlvkond venekeelsest vähemusest räägib kolme keelt. Jaško meelest on olulised sammud võitluses libauudistega koolitused ja dokumentidele ligipääs ning venekeelse meedia toetamine, kuid ta välistab finantstoetuse.

Postimees peatoimetaja Lauri Hussar nõustub, et libauudised või Vene propaganda pole tõsine probleem. „Meie jaoks on suurem probleem häkkerite rünnakud.“

Sama vaatenurka jagab ka ERRi juhatuse esimees Erik Roose: „Libauudistest suurem oht on hägustumine ja reklaamisurve.“

Postimees on loomas oma faktikontrolli meeskonda ja avaldab ka teiste faktikontrolliorganite parandusi.

Postimehe juhatuse esimees Sven Nuutmann ütleb, et Ida-Eestis on vajadus olemas kohalike (venekeelsete) uudiste järgi, märkides ära hiljutise kahe väikese venekeelse nädalalehe ja ajalehe sulgemise ning toob esile, et Eesti Meedia on eksklusiivne partner Venemaa sõltumatule uudisteagentuurile Interfax.

ERRi juhatuse esimees Erik Roose ütles, et venekeelse vähemuseni on raske jõuda, kuna nad on väga killustatud. Tema meelest on ETV+ unikaalne nišikanal ilma Venemaa propagandata, kuid ta tunnistas, et rahastus on piiratud, võistlemaks Venemaal riigi kontrollitud telekanalitega. Sellegipoolest on ta optimistlik venekeelse vähemuse integreerimise osas. Roose hinnangul on noorem põlvkond, kuni 25-aastased juba integreeritud, samas kui vanemad, üle 55-aastased ja vanemad „kaotatud“ Venemaa presidendile Vladimir Putinile. Seega käib „infolahing“ arvamuste kujundamise üle peamiselt umbes 100 000 keskealise mehe ja naise pärast.

„Venekeelse meediaga on probleeme – näiteks rahastuse ja vahendite vähesus,“ ütles üks ERRi Narva stuudio viiest venekeelsest ajakirjanikust, Maksim Komaško. „Kuid Eesti valitsuselt piiranguid ei ole pandud,“ kinnitas ta. Ta ütles, et peamine probleem on venekeelsete ajakirjanike vähene arusaam ajakirjanduseetikast ja printsiipidest, puudujäägid koolituses ja noorte vähesus. TV ajakirjanik, Lätis baseeruvale Baltic Media Alliance'ile kuuluva PBK kanali toimetaja Aleksandr Zukerman nõustus, et venekeelsest teabest on puudus ja Venemaa kasutab seda ära. „Venekeelne programm ERRis on ok, kuid eelarve on väike, loomaks huvitavat uudisteprogrammi (...) Vene vähemusel on Eesti TV venekeelne kanal usaldusväärse infoallikana rea lõpus.“ Ta lisis, et klikipõhine ajakirjandus ei aita erikeelseid kogukondi lähendada. Klikkide teenimiseks stereotüüpide kasutamine on lihtne lahendus.

Ta lisis, et jõudmaks venekeelse auditooriumini on vaja mõista erinevaid kultuurilisi koode. Näiteks ei ole soovitatav rääkida Nõukogude ajast Eestis kui „okupatsioonist“. „Mõnikord olen ma tänulik, et eestlased ei mõista vene keelt ja vastupidi,“ lõpetas ta suure naeratusega.

Ajakirjanik ja kommunikatsiooniekspert Natalja Kitam töötas Eesti Televisiooni uudistetoimetuse venekeelses osakonnas kuni majanduspõhjustel toimunud koondamiseni 2009. aastal. Alles 2014. aastal, Ukraina kriisi ajal, tekkis poliitiline soov venekeelse kogukonna lõimimiseks ja avalik-õiguslik kanal ETV+ – väike kanal, teenimaks vähemust venekeelsest vähemusest – avati tema toetusega. Natalja Kitam asutas vähemustele, peamiselt venelastele suunatud kodanikuajakirjanduse platvormi,

vahetamaks kogemusi ja arutlemaks multikultuursel tasandil. Ta asutas ka populaarse raadioprogrammi, kaasates noori meediaprofessionaale.

Komisjonile avaldas muljet tema edu lihtsa teleprogrammi abil näitlikustada, kuidas erineva etnilise ja kultuurilise taustaga inimesed töötavad ja elavad koos. Saates ei ole erilist lugu, on vaid igapäevaelu portreerimine.

Järeldused ja soovitused

Kokkuvõtteks, koduse turu väiksus, jagunemine kahe erikeelse kogukonna vahel ja dereguleerimise ning „vaba meedia“ ülerõhutamine toob esile peamise ohu ajakirjandusele ja demokraatiale. Kõrge kontsentratsioon, ajakirjandusliku sisu odavus ning ajakirjanduse ja teiste meediavormide piiride hägustumine on peamised teemad. Uurimiskomisjoni pani muret tundma eristus: on professionaalse töö õigusega ajakirjanikud ning kommertsmeedia teenistuses olevad meediatöötajad, kes on pigem PR-tegelased, sisu vahendajad ja informatsiooni liigutajad kui ajakirjanikud. Kuigi Eesti asub meediavabadust hindavate organisatsioonide hinnanguil kõrgel kohal, pani delegatsioon tähele, et meediavabadus iseenesest ei taga ajakirjanike iseseisvust ja neile mõeldud rolli täitmise kvaliteeti. Komisjoni arvates on väikeses, kiiresti muutuva majandussüsteemiga riigis vaja ajakirjanike sõltumatuse ja professionaalse aususe garanteerimiseks teistsugust lähenemist. Uurimiskomisjon väljendas ka muret omavalitsuste uudislehtede ehk „pseudoajalehtede“ moonutava mõju üle kohalikul turul ning nende kvaliteetajakirjandust õõnestava tegevuse üle.

Uurimiskomisjon esitab järgmised soovitused:

Valitsusele:

- Vaagida, kuidas paremini panustada meediakirjaoskuse arengusse ja kuidas paremini lõimida ajakirjanikud kultuuriväljaga ning taastada nende valvekoera-funktsioon ja erivajadused
- Sellega arvestades, kaaluda meediaala kõiki osapooli hõlmava ekspertgrupi loomine, visandamaks meedia ja ajakirjanduse strateegia, et säilitada professionaalne ajakirjandus selle demokraatia jaoks kriitilises rollis
- Käsitleda täieliku läbipaistvuse reeglite loomist ajakirjandusliku sisu jaoks, võitlemaks süveneva meedia ja infoteinmenti ning kommertsteksti piiride hägustumisega
- Kultuurkapital peaks töötama läbipaistvalt, arutledes ajakirjandusgrantide vajaduse üle
- Reguleerida omavalitsuste meediaväljundid, mis eriti piirkondlikul ja kohalikul tasandil domineerivad reklaamiturul. Kohalikud ajalehed on vastamisi ebaausa konkurentsiga pseudoajalehtedelt, mida omavalitsused üllitavad ja kohalikule elanikkonnale tasuta jagavad.
- Kaaluda eriti kohaliku raadio toetusmeetmeid

ERRist:

- Rahvusringhäälingu jätkuvalt edukaks tegutsemiseks tuleks üle vaadata Rahvusringhäälingu seadus, lisamaks veebiajakirjanduse osa ERRi rahastusse.

Venekeelsest vähemusest:

- Venekeelse vähemuse jaoks peaks olema enam venekeelseid ajakirjanduslikke programme ja toetust venekeelsele meediale Ida-Eestis. Eesti- ja venekeelsete ajakirjanike vahel peaks olema enam koostööd ja dialoogi.

„Nii eesti- kui ka venekeelsed ajakirjanikud kinnitasid, et nad sooviksid rohkem võimalusi enda harimiseks Euroopas ja karjääri keskele jõudnud ajakirjanikele mõeldud programme, sealhulgas mitmekesisuse ja tolerantsi kohta.“

EFJ asepresident Nadežda Adžihina

„Meid, ajakirjanikke liitu, aitaksid need punktid, muu hulgas saamaks uusi noori liikmeid. Selliste püüdluste toetamiseks peaks olema ka poliitiline otsus.“
EALi esimees Helle Tiikmaa

Leedu

Taustaks:

Meedia regulatsioon

Leedu põhiseadus sätestab sõna- ja pressivabaduse. Seadusega on seatud sõnavabadusele mõned piirangud, sealhulgas vaenu õhutamine ja Nõukogude ning natside kuritegude eitamine. 2014. aasta märtsis keelustasid Leedu võimud „Avalikkusele teabe edastamise seadusele“ toetudes kolmeks kuuks mõningate venekeelse telekanali NTV Mir saadete edastamise. Keelu põhjuseks oli Leedu Raadio ja Televisiooni Nõukogu (LRTK) leid, et NTV Miris jooksnud ajaloodokumentaali Nõukogude armeest Leedus sisaldas valesid ja rünnakuid. Aprillis peatas LRTK mõningate venekeelse kanali RTR Planeta programmide edastamise kolmeks kuuks. Nõukogu leidis, et kanali Ukraina kriisi kajastused sisaldasid kallutatud ja ühepoolset teavet, mis õigustas vägivalda ja sõjalist agressiooni. Leedus on laim karistatav trahvide või vanglakaristusega. Riigi meedia kritiseerib vabalt valitsust ja väljendab mitmekülgseid vaateid. Riiki puudutava teabe avaldamise eest on võimud ajakirjanikke survestanud. Meedia on kontsentreeritud omanike kätte – vähesed välis- ja kodumaised firmad omavad suuremat osa meediaturust. Omanikuandmed ei ole läbipaistvad, kuna nende avaldamine ei ole rangelt kohustuslik ega nõutud. Nagu Eestiski, peab CMPF meedia kontsentratsiooni suureks riskiteguriks.

Sissejuhatus

Uurimiskomisjon tunnetas Leedu puhul kohe väga erinevat õhkkonda, võrreldes skandinaavialiku Eestiga. Kui Eestis märkas komisjon intervjuueeritud isikute vaadetes üsna suurt lojaalsust oma riigile ja meedia tööandjale, olid Leedu intervjuueeritud avameelsemad ja kriitilisemad. Leedu poliitilist polarisatsiooni peegeldab hiljutine uue koalitsiooni valimine. Koalitsiooni juhivad suurmaaomanik, oligarh ja konservatiivne Talurahva ja Roheliste Partei liider Ramunus Karbauskis.

Mõned teemad on sarnased: kõrge meediakontsentratsioon, ebapiisav töökohtade hulk ajakirjanikele ning ajakirjanduse ja majandustegevuse piiride hägustumine.

Leedu Rahvusringhäälingu (LRT) ümber on palju rohkem pingeid seoses parlamentaarse komisjoni loomisega (vt allpool).

Samuti peetakse Leedus Venemaa meedia mõju suuremaks probleemiks, eriti Leedu Rahvusringhäälingu Nõukogu (LRTK) poolt, mis peatas venekeelse kanali RTR Planeta saadete edastamise.

Ajakirjanikele, eriti uurivatele ajakirjanikele on suureks probleemiks vähene ligipääsetavus Seimi dokumentidele ja protokollidele, teabekaitse seadusandlikud piirangud ja vajadus kehtestada ajakirjanikele selged eritingimused.

Poliitiline kampaania avalik-õigusliku meedia vastu?

15. jaanuaril algatas Leedu Seim Talurahva ja Roheliste Liidu liidri Arvydas Nekrosiuse juhtimisel parlamentaarse erikomisjoni, uurimaks avalik-õigusliku meedia finantsilist läbipaistvust. Leedu Rahvusringhääling (LRT) peab esitama dokumendid ja tõendid nelja-aastase perioodi kohta aastail 2013-2017. LRT-l on kolm üleriigilist telekanalit, kolm raadiokanalit ja tele-podcastid. Sel teemal korraldas Euroopa Ringhäälingute Liit (EBU) oma uurimissmissiooni Vilniusse 14. veebruaril.

Mitmed ajakirjanikud, teiste seas Leedu Ajakirjanduskeskuse direktor Dzina Donauskaite, väljendasid muret, et seda parlamentaarset komisjoni võib kasutada ajakirjanikele poliitilise surve avaldamiseks ja avalik-õigusliku ringhäälingu nõrgestamiseks.

Uurimiskomisjonile anti teada, et mitmed Seimi opositsiooni liikmed keeldusid komisjonis osalemast, väites, et selle peamine eesmärk on saavutada poliitiline kontroll LRT üle.

„Jah, 40 miljoni eurose eelarve juures on läbipaistvuse puudus, kuid see ei õigusta mingil moel Seimi komisjoni, kus liikmed on poliitikud, kes ei ole avalik-õigusliku meedia eksperdid,“ ütles Dzina Donauskaite. „Avalik-õiguslik ringhäälingus on kindlasti mõningaid patte, nagu läbipaistvuse ja mõnede ankrute sõltumatuse puudus.“

LRT uudisteosakonna direktor Audrius Matonis rõhutas samuti, et sellist uurimist ei peaks juhtima poliitikud. Ta lisas, et Talurahva ja Roheliste Liidu liige Naglis Puteikis on teda avalikult kritiseerinud. Puteikis ütles seimis, et Matonis kasutab kurjasti oma positsiooni, et müüa poliitilistele klientidele oma isiklikku mõjuvõimu. Matonis esitas rünnaku kohta avalduse politseile, kes algatas kriminaaljuurdlust Audrius Matonise vastase sõnalise rünnaku asjas.

Ta ütles, et Seimi komisjoni nõudmine esitada „tohutul arvul dokumente väga lühikese aja jooksul“ halvab rahvusringhäälingu tööd.

Ta rääkis, et uus valitsus ei ole harjunud LRT kriitiliste uudistega. „Ma kardan, et nad soovivad Poola mudelit kopeerida.“

Uuriva veebiportaali „15 minutit“ ajakirjanik ütles, et valitsev Leedu Talurahva ja Roheliste liit tekitab avalik-õigusliku meedia vastaseid libauudised, et võidelda LRT vastu järgmisel aastal peetavate valimiste eel.

EBU andmeil on LRT uurimiseks parlamentaarse komisjoni loomine enneolematu samm Euroopas ja ohustab ringhäälingu iseseisvust. Sel võib olla jäädav mõju kriitilisele ja uurivale ajakirjandusele ning avalikule arvamusele.

Märkus: Veebruaris (pärast EFJ-ECPMF uurimissmissiooni) avaldasid Euroopa Parlamendi liikmed muret LRT uurimiseks moodustatud komisjoni üle. Saadikud fraktsioonist Liberaalide ja Demokraatide Liit Euroopa Eest (ALDE) allkirjastasid avaliku kirja Leedi presidendile Dalia Grybauskaitale, peaminister Saulius Skvernelisele ja Seimi spiikrile Viktoras Pranckietisele, milles öeldi, et „see on vastuolus Euroopa Nõukogu sätestatud standarditega avalik-õigusliku meedia sõltumatuse kohta.“

Digitaalsed ja üleilmsed väljakutsed väikesel meediaturul

Raadio ja Televisiooni Nõukogu aseesimees ja Euroopa Regulaatiivse Assotsiatsiooni (vastutav sageduste kontrollimise eest, ERGA) liige Mantas Martišius ütles, et seoses tohutu kiirusega ja interneti sissetungiga kodustesse majapidamistesse tuleb tema jaoks suurim oht rahvuslikule meediale ja rahvuslikule identiteedile üleilmsetelt võistlejatelt – see tähendab Ameerikast ja

Venemaalt. „Me seisame nüüd silmitsi rahvusliku julgeoleku teemaga: kuidas vältida, et Venemaa ostaks üles meie kanalid. Meie poliitika on erinev Eestist, kus – arvestades nende venekeelset vähemust – ei julgeta midagi ära keelata,“ ütles ta. „Kuid me kardame ka rahvusvahelisi tegijaid, nagu Google ja Facebook, kes ostavad litsentse spordiülekannele ning võtavad rahvuslikult meedialt ära reklaamid ja auditooriumi,“ lisas ta.

Tema sõnul on online-meedia püüdlustel suurendada auditooriumi negatiivne mõju sisule, mis hõlmab isikuvastaseid rünnakuid ja rassistlike kommentaare. Samal ajal kui sotsiaalvõrgustikud on kaasa aidanud infovälja mõnevõrra mitmekülgsemaks muutumisele, on need tendentsid kaasa toonud suureneva ebakindluse saadavate uudiste kvaliteedi pärast.

Mõlemad, nii Martisius kui ka Donauskaite tunnistavad, et põhjanev probleem on professionaalsete ajakirjanike tegevusvälja aeglane kadu. See probleem on ka kohalikul meedial, kus – peaaegu nagu Eestiski – „piirkondlikud ja ka uudisteportaalid on seotud kohalike võimuorganitega ning seega erinevate rahastuslepingutega (Aukše Balčytiene, 2016 CMPF raportööri vastus).

„1990ndate algul usuti väga vabasse ajakirjandusse. Kuid rahanälg muutis seda mainet ning nüüd toetab ajakirjanikke ainult umbes 30% auditooriumist. Usalduse puudus, mis osaliselt on põhjustatud töötingimustest, on kaasa aidanud poliitikute rünnakutele ajakirjanike vastu, tihti auditooriumi toetusega,“ ütles Mantas Martisius.

Dzina Donauskaite jaoks on peamised väljakutsed Leedus ka ajakirjandusliku sisu ja reklaami vahelise piiri hägustumine; korrumppeerunud meediaomanikud ja ajakirjanike eetika puudumine, nagu ka poliitikute puuduv austus läbipaistvusnõuete ning dokumentide ja protokollide ligipääsetavuse vastu. „Näiteks ei austata seimisaadikute väiteid läbipaistvuseks ja neid nõuavad ajakirjanikud. Seim on keelanud ligipääsu istungite protokollidele,“ rääkis ta delegatsioonile.

Teine probleem on läbipaistvuse vähesus kuulutuste tulude osas, eriti ELi rahastuse puhul, mis 2012. aastal ulatus 9 miljoni euroni.

Positiivsena tõi ta esile portaalide „15 minutit“ ja Delfi suurepärase töö, nende eduka uuriva ajakirjanduse, mida paljud loevad.

Uurimiskomisjon kohtus Eesti meediakompanii „Eesti Meedia“ omanduses oleva Leedu suurima uudisteportali „15 minutit“ uuriva ajakirjaniku Suprasti Akimirksniuga. 2016. aastal viis „15 minutit“ sisse maksumüüri reklaami-blokkijatele. Portaal töötab 40 ajakirjanikku.

Suprasti Akimirksniu määratles mitu praegust uuriva ajakirjanduse probleemi, märkides ära hiljutised valitseva partei katsed vaigistada Leedu meediat, sealhulgas majandusmeediat:

- Lugupidamatus allikate kaitse suhtes
- Puuduv infoandjate (vilepuhujate) kaitse
- Ebapiisav ligipääs parlamendi dokumentidele ja registritele
- Andmekaitstes puuduv ajakirjanike eriõigus
- Riigiametnike mõistmatus ajakirjanike rollist

Viimastel kuudel on toimunud koos Leedu Ajakirjanike Liiduga mitu ajakirjanike protesti. Ajakirjanikega on koostööd teinud ka Juristide Liit.

Regulatsioonid, riigi toetus: mis on ootel?

Kohtumisel kultuuriministeeriumi avaliku teabe poliitika osakonna juhi Deividas Velkasega sai uurimiskomisjon teada ministeeriumi hiljutistest „avaliku teabe poliitika strateegia suunistest“, mis hõlmasid ka sisu mitmekülgust ja meedia kontsentratsiooni; kvaliteeti ja meediakirjaoskust. Strateegia osana on kavas 2019. aastaks luua Leedu väljaandjate ja produtsentide register, suurendamaks meediaturu läbipaistvust, sealhulgas PR-agentuuride seas. Kogutava teabe hulka kuulub ka riigi- või omavalitsuse eelarvest pärinev finantseering. Register tuleb avalik. 2017. aasta novembris loodi meedianõukogu nende strateegiasuuniste arutamiseks. Meedianõukogusse kaasatakse meediaala osapooled, sealhulgas ajakirjanikud ja Ajakirjanike Liit, ajakirjanike selts, väljaandjad, internetimeedia, ülikoolid, pressinõukogu ja MTÜd.

„Sisu kvaliteet on meile väga oluline. Libauudised on muidugi üks strateegiasuuniste loomise põhjuseid. Poliitiline mõju on teine põhjus. Poliitistel liidritel on lubatud meedias omanikud olla, eriti kohalikus meedias,“ ütles Deividas Velkas.

Kokkuvõtted ja soovitused

Uurimiskomisjoni visiiti Leetu varjutasid ähvardused luua Seimi erikomisjon avalik-õigusliku meedia rahastuse läbipaistvuse uurimiseks. Ajakirjanikud on väljendanud muret Talurahva ja Roheliste Liidu austuse puudumise üle ajakirjanike vastu.

Mitmed probleemid, nagu ajakirjanduse ja reklaami piiride hägustumine, kõrge meediakontsentratsiooni tase on Eestiga sarnased.

Uurimiskomisjon julgustab Leedu valitsust (kultuuriministeeriumi) viima ellu ettepanekut kõiki osapooli, sealhulgas ülikooli ja ajakirjanike liite kaasava meedianõukogu loomisest, arutamaks meediakirjaoskust, meediaomanduse läbipaistvust, sisu mitmekülgust, meediakontsentratsiooni ja libauudiseid – midagi, mis võiks olla väga konstruktiivne ja täiesti ennekuulmatu Eestis.

Kuigi EFJ ja ECPMF kiidavad heaks püüded suurendada rahvusringhäälingu tegevuse läbipaistvust, hoiatavad mõlemad organisatsioonid Leedu valitsust, et parlamentaarset komisjoni ei kasutataks rahvusringhäälingu vastu kurjasti, lähtudes poliitilistest huvidest. Uurimiskomisjon märgib, et Euroopa Ringhäälingute Liit (EBU) on juba 2017. aasta detsembris hoiatanud, et „nõuded avaldada konfidentsiaalset informatsiooni paneb muretsema LRT sõltumatuse üle“ ja hiljutine EBU uurimissmissioon Vilniusse avaldas muret ning meenutas avalik-õigusliku meedia erilist rolli kodanikele erapooletu teabe edastamisel. „Valitseva koalitsiooni otsus rakendada enamuse juhtrolli on vastuolus Euroopa Nõukogu soovitustega (CoE CM Recommendations No 2012; Coe SM Recommendations No 96) avalik-õigusliku meedia juhtimise ja sõltumatuse kohta, milles rõhutatakse avalik-õigusliku meedia olulisust ja toimetajavabaduse nõuet.

Soovitused:

Valitsusele:

- Organiseerida Seimi komisjoni asemel avalik EBU, Euroopa Nõukogu, UNESCO ekspertide ärakuulamine ja arutelu, kuidas LRT tegevuse läbipaistvust parandada ja muid reforme läbi viia
- Tagada meedianõukogu täielik läbipaistvus, rahastamise stabiilsus ja sõltumatus

Valitsusele ja meediale:

- Tugevdada ajakirjanike ja peatoimetajate erialast väljaõpet, et nad saaksid paremini toime libauudiste (teavituse häirimise), vaenu õhutamise ja ajakirjanduseetikaga

EFJ ja ECPMFi peateemad Eestis ja Leedus

Uurimiskomisjoni väljasaatmise algseks tõukeks oli eeldus, et Venemaa propaganda ja libauudised võivad Balti riikides esile kutsuda teravaid konflikte. See eeldus kinnitust ei leidnud. Meie poolt intervjueeritud inimesed nii Eestis kui ka Leedus väitsid, et noorem põlvkond venekeelsest vähemusest pigem identifitseerib end riigiga, kus nad elavad, keskealised võiksid seda teha, sest on laialt teada, et Venemaal on elamistingimused halvemad. Vaid vanem põlvkond usub Venemaa meedia teavet.

Sellegipoolest, meedia olukord Eestis ja Leedu on habras. Mõlemas riigis, eriti Eestis on tuntavad ultra-liberaalse ajakirjanduspoliitika kõrvalmõjud ja „meedia-on-äri“-faktorid. See on viinud tugevasti kontsentreerunud meediaturu ja meediatöö kahtlase eristuseni: ajakirjanikel on õigus tegelda ajakirjandusega, meediatöötajad ainult teesklevad ajakirjandusega tegelemist, kuid toodavad selle asemel sisuturundust sellest kasutajat teavitamata. Erilist muret tekitab maapiirkondades trükimeedia olukord, mida suretab välja uus ja võitmatu võistleja, mida kutsutakse „munitsipaalmeediaks“. Need ajalehed on PR-vahendid kohalikule omavalitsusele ja piirkondlikule eliidile.

ECPMF tegevdirektor Lutz Kinkel ütleb: „Eesti ja Leedu pressivabaduse tase on kõrge. Kuid pressivabadus üksi ei taga ajakirjanduse kvaliteeti. See muudab sõltumatu avalik-õigusliku meedia veelgi vajalikumaks. Me jälgime hoolikalt Leedu konflikti uue valitsuse ja avalik-õigusliku ringhäälingu vahel. Poola arengud peaksid olema hoiatuseks, mitte eeskujuks Leedu poliitikuile.“

EFJ direktor Renate Schröder ütleb: „Minu jaoks on äärmiselt huvitav teadmisi saada väiksemate riikide ajakirjanike väljakutsetest, milles sarnasuste kõrval on väga erinevad lähenemised meediale ja ajakirjandusele. Arvestades kiiresti arenevat interneti sissetungi ja klikke-nõudvat ärimudelit, võime oodata kvaliteetse sisu jätkuvat kadu. Mõlema kogukonna ajakirjanike jätkuv õpetamine, meediakirjaoskuse panustamine ning toetus mitmekülgsele ja paljususele on hädavajalikud selle piirkonna ajakirjanduse ja ajakirjanike tuleviku jaoks.“

Tänuõnad

Delegatsioon tänab eriti Eesti Ajakirjanike Liidust Helle Tiikmaad ja Leedu Ajakirjanike Liidust Dainius Radzevičiust, kes mõlemad eriti võimekalt organiseerisid kohtumisi kohapeal. Delegatsioon tänab ka Euroopa Komisjoni rahastuse eest.